

Fig. 1. Silkeborg Hovedgård, hvor der var indrettet †kapel 1850-77. Foto EN fra sydøst 2006. – *Silkeborg Manor, which housed a †chapel 1850-77.*

†KAPEL PÅ SILKEBORG HOVEDGÅRD

HISTORISK INDLEDNING. Anlæggelsen af en fabrik i Silkeborg 1844 og en handelsplads 1846 medførte et ønske om egen kirke for ikke fortsat at skulle søge helt til Linå Kirke. 1846 blev det forordnet, at der hver søn- og helligdag skulle holdes gudstjeneste i Silkeborg, i en sal i den sydøstlige ende af 'slottet' (hovedgården). Da ingen offentlige midler var afsat til en egentlig kapelindretning her, måtte opgaverne klares lokalt.

Hovedkraften var stedets 'residerende købmand', R. L. Høltzermann, Randers (jf. kirkegårdsmonument nr. 3), der skænkede det endnu bevarede ★altersølv, ligesom han skaffede stole, bænke m.m. Når det senere hedder, at andre be-

boere skulle have tilvejebragt 'alteret og det dertil hørende', er det vistnok urigtigt.¹ I hvert fald kunne biskop Gerhard Peter Brammer 1850 indvi kapellet i et rum på hovedgården, hvor det kom til at fungere indtil 1877.

Silkeborgs første præst var den bekendte komediedigter Jens Christian Hostrup, der 1858 fik opført en præstegård i Vestergade lige op til den 1851 etablerede kirkegård (jf. s. 6275 fig. 2I).

BYGNING OG KAPEL. Silkeborg Hovedgård, der har afløst det middelalderlige 'slot' ved åens udløb i Langsø, er bygget o. 1770 på den tidligere ladegårds plads hen ved 600 m sydligere (se

s. 6275 fig. 2B). Bygherren, Hans Nicolai Hoff, der da netop havde erhvervet Silkeborg, lod hovedgårdens beboelsesfløj opføre som en ca. 45 m lang længe i enkle former, der 1852-53 er forsynet med klassicistiske enkeltheder ved en istandsættelse ledet af arkitekt C. G. F. Thielemann (fig. 1). Længen, der er i én etage, har trefags midtressalitter med gennemgående gavlkvist samt særegne endekviste i form af femsidede tårnagtige fremspring.

Ved indretningen af kapellet hen imod 1850 var hovedgården ikke længere i brug som standsbolig. Michael Drewsen og hans familie var netop rykket ud af den, efter sigende, stærkt forfaldne bygning og flyttet til en nybygget villa ved fabrikken på den anden side af åen.² Det er næppe muligt at afklare, hvor i bygningen kapellet blev installeret 1850, for siden er husets indre gentagne gange blevet fuldstændig ændret, senest efter indretning til museumsformål i 1950'erne og tiden derefter.

Ved et syn på det nyindrettede kapel 2. okt. 1850 havde salen fire fag 'dobbelte vinduer' og tre dobbelte døre (fløjddøre), der som vinduerne var malet med 'perlefarve' (gråt). 'Foran indgangen til kapellet' fandtes en stue med tre fag dobbelte vinduer, der som selve salen havde bræddegulv. Salen havde gipsdække, væggene var hvidtede, og i vestenden fandtes en niche, hvor døbefonten stod. Kirkefunktionen markeredes i det ydre ved en tagrytter til klokken, omtalt som et 'blåmalet tagstillads'.³

Et sådant kapel kunne udmærket have ligget i fløjens østre ende, hvor jo også stedets første gudstjenester havde fundet sted 1846-50. 1857 inddrog man en tilstødende skolestue i kapellet, hvilket meget vel også kan have berørt forstuen og dens funktion.

Formentlig er disse omdisponeringer foregået inden for et begrænset område i bygningens østre del. I hvert fald understregede man stadig 1858 gudstjenesterummets utilstrækkelighed, et udsagn, som dog må ses i lyset af ønskerne om en helt ny kirke: 'Skønt den tilstødende skolestue er lagt til kirken, er pladsen dog alt for indskrænket for de kirkesøgende, hvorfor det overfyldte, lave lokales atmosfære i den varme sommertid næsten bliver utålelig'.⁴

Atter 1866 overvejede man på grund af rummets 'indskrænketthed' at udvide det ved at inddrage 'havestuen'. Det måtte man dog opgive, idet 'midtskibet i kapellet' ikke kunne gøres større uden meget betydelige udgifter, 'da bygningen ikke kan tåle, at skillerummet imellem havestuen og kapellet fjernes. Og den udvidelse, som kunne opnås, ville altså i det væsentlige indskrænke sig til, at et værelse lægges til, som kan bruges ved skriftemål, og som tillige har det gode ved sig, at det kan opvarmes'.⁵ Trods disse oplysningers udførlighed bidrager de kun lidt til spørgsmålet om kapellets placering, bl.a. fordi heller ikke den nævnte havestue kan lokaliseres.⁶

Et par *beretninger om kapellet* findes i tidens optegnelser og aviser. Arkæologen J. J. A. Worsaae var således 23. juni 1856 med kong Frederik VII på Silkeborg: 'I morges var vi i den lille kirke eller kapellet her, for at høre Hostrup. Vi var tilsagt til Kl. 9, men mit ur silde. Ikke desto mindre listede jeg mig som en arm synder op ad kirkegulvet og satte mig på min plads. Senere gjorde jeg kongen en undskyldning. Prædikenen var meget net og tiltalende, i en simpel og værdig tone, og kirkesangen overmåde smuk og opbyggelig'.⁷ I 1858 afleverede en deputation fra stedet til kultusministeren en ansøgning om en kirke. Ifølge Silkeborg Avis ville ministeren nok vise al mulig imødekommenhed, 'især når der gives ham en træffende skildring af det lille uhyggelige lokale i det forfaldne såkaldte slot, hvori vi nu må holde vor Gudstjeneste. Det er uden for al tvivl, at mange på grund af lokalets beskaffenhed holder sig borte fra gudstjenesten, navnlig har rygtet fortalt, at bygningens loftsbjælker er så brøstfældige, at man må frygte for at få loftet på hovedet'.⁸

INVENTAR. Det eneste bevarede er *altersølvet med årstal 1850 (fig. 2, jf. s. 6289 med fig. 10), der ifølge indskrift er skænket af købmand Rasmus L. Høltzermann, og som for alterkalkens vedkommende findes i Silkeborg Museum. Dette fine arbejde har utvivlsomt været givet som inventarets hovedstykke. Således tilkendegav Høltzermann over for det nævnte kirkesyn 2. okt. 1850, at såfremt kapellet blev ophævet, skulle det skænkede sølvtoj altid tilhøre 'nybyggerne på denne plads'.

Alt det øvrige anførte inventar var sandsynligvis også udført til kapellet 1850 eller kort før, selv om det ikke kan udelukkes, at noget har været genbrugt fra ældre sammenhænge.

Kirkerummets *indretning* kan i store træk udledes af kirkesynet 2. okt. 1850. Alteret var hævet et par trin over det øvrige gulv, og et fyldingspanel skilte koret fra skibet med dets bænke af forskellig art. Møblerne har af hensyn til pladsen været stærkt sammenrykkede. Således stod prædikestolens 'yderste kant' på alterbordets 'inderste kant', idet prædikestolen øjensynligt har været indsat i hjørnet ved siden af alteret. I det modsatte hjørne (vel i nord) stod der åbenbart en præstestol med gardiner, og andetsteds er der blevet plads til en lignende stol for kirkesangeren. Endelig havde døbefonten sin plads ved vestvæggen i den nævnte niche. Inventarets træværk stod 1850 i alt væsentligt egetræsmalet, døbefonten dog med 'stenfarve' til imitation.

Alterbordet var beklædt med et *alterklæde* af rødt fløjl, der forneden kantedes af en guldtræse. *Alterdugen* var af 'cambridge' (dvs. cambrai, fint lærred) og kantet med en bred hæklet bort.

Altertavlen var 'malet i sorte og hvide felter', og det bevarede **altersølv* nævnes i synet som en kalk (fig. 2) og disk med fad (s. 6289 med fig. 10).⁹ Kalkens indskrift citeres, og alt fremhæves som københavnerprøvesølv med en samlet vægt af 38 lod. *Alterstagerne* var af messing med 'lakerede lamper', og en *messehagel* af rødt fløjl, kantet med guldtræse og underforet med hvidt hampelærred.

En *bedeskammel* var malet med egetræsfarve og overtrukket med læder. *Alterskranken* havde sortlakeret 'jerngelænder' med syv spir i form af 'påsatte messingdupper'. Knæfaldet var 'udstoppet' og læderbestrukket.

Døbefonten var af træ, malet med 'stenfarve' og forsynet med et rundt *dåbsfad* af messing. Den stod i en niche ved vestvæggen. En *korskranke* havde karakter af et fyldingspanel foran kirkens bænke.

Prædikestolen havde øjensynligt tre fag, idet den sagdes at have tre blå felter med tre forgyldte kors, det midterste større end de andre. Stolen var i øvrigt egetræsmalet og dens gesims beklædt med rødt fløjl, mens en himmel ovenover udgjordes af

Fig. 2. *Alterkalk, 1850, med giverindskrift til minde om købmand Rasmus L. Høltzermann (s. 6341). Kalken, der er udført af Wilhelm Borchardt Creuzberg i Randers, benyttedes efter 1877 i Silkeborg Kirke og er nu i Silkeborg Museum (s. 6289 med fig. 10). Foto Jens Jørgen Frimand 1979. – *Chalice made in 1850 by Wilhelm Borchardt Creuzberg, Randers. Donated by the merchant Rasmus L. Høltzermann as an inaugural gift.

'rødt merino' (uld). Prædikestolen hvilede som nævnt med sin 'yderste kant på alterbordets inderste rand', og har altså stået helt op imod alteret (jf. ovf.).

Stolestaderne udgjordes af tolv fastslåede *bænke* i stoleform, hvortil kom en lille tilsvarende bänk og syv løse bænke, hvoraf de fire skulle sættes i våbenhuset. En *præstestol*, der var aflukket med 'grønne merinogardiner' (dvs. af uld), rummede en sortlakeret og læderbetrukket armstol samt øjensynligt et trekantet *bord* med en hylde. Stolen havde vistnok plads nord for altret, mens man ikke kan stedfæste en tilsvarende *degnestol* ('til kirkesangeren'), der var forsynet med en 'fastslået' bänk.

Som *salmenummertavle* tjente en sortmalet tavle til påskrivning med kridt.

†*Klokker*. 1) Fra 1850 eller tidligere. Den hang dette år i en tagrytter, der nævnes som 'et blåmalet tagstillads'. 2) 1865, ifølge indskrift skænket af Rasmus L.Höltzermann og hans hustru. Den fik ikke plads i forbindelse med selve kapellet, men var ophængt i brandstationen både som kirkeklokke og brandalarm indtil 1877. Da overførtes den til den nuværende kirke (se s. 6297, †klokke nr. 1). Den revnede 1911 og blev 1924 brugt til at støbe en ny klokke til kirkegården (se s. 6333, *klokke). Ved denne afstøbning overførte man tydeligvis indskrifterne og i hvert fald visse former fra 1865-klokken til den nye. Den herved overleverede indskrift lyder: »Skænket til Silkeborg Kirke af Rasmus Lauritz Høltzermann og Hustru Marianne Høltzermann, f. Buch« samt »1865«.

Litteratur. V. Drechsel, *Silkeborg 1840-80*, 1880. *Danske Slotte og herregårde* 13, 1966, 253. *Hvem byggede hvad*, bd. 3, 1971, 213. »Godt 100 år gammel klokke stadig i brug«, *Silkeborg Avis*, 20. jan. 1966.

Arkivalier. LAVib. Hjelmslev og Gern Hrd.s provsti 1833-. Synsprotokol 1826-62 (C 32.2).

Beskrivelse ved Ebbe Nyborg. Redaktionen afsluttet feb. 2006.

¹ V. Drechsel, *Silkeborg 1840-80*, 1980, 79, oplyser alene om Høltzermanns anskaffelse af stole og andres af alter m.m. Drechsel nævner således intet om altersættet, og fremstillingen klinger mindre godt sammen med et notat i kirkesynet 2. okt. 1850, ifølge hvilket R. L. Høltzermann havde skænket alt, hvad inventaret kostede. LAVib. Hjelmslev Hrd.s provsti 1833-. Synsprotokol 1826-62 (C 32-2).

² *Fra og om Silkeborg. Justitiarius Adolf Ludvig Drewsens Dagbog under hans Ophold paa Silkeborg fra 16. Juni til 25. Juli 1850*, udg. Otto Bisgaard, Silkeborg 1944, 21ff. Dagbogskriveren (Michael Drewsens onkel) fortæller, hvordan 'slottet', der ejedes af staten, var i den grad forfaldent, at sæd, grus og snavs faldt ned til familien fra lofterne, hvorfor 'de måtte klistre papir på revnerne; men disse var så brede, at dette papir i stærk blæst klaprede og gjorde alskens musik'. En besøgende ven skulle endog være antruffet om morgenen, liggende i sengen med en paraply 'stillet over maven, for at afværge den neddryppende regn'.

³ Kirkesyn 2. okt. 1850, jf. note 1.

⁴ *Silkeborg Avis*, 18. aug. 1858.

⁵ *Silkeborg Avis*, 28. nov. 1866.

⁶ At 'havestuen' skulle være identisk med en af husets nordvendte endepavilloner, er næppe muligt. Da en havestue ifølge sin brug må have plads i syd, er der måske heri et fingerpeg om, at kapel og skolestue har ligget i fløjens nordlige del; en placering, der dog ville være lige uegnet til skole- som til gudstjenestebrug.

⁷ J. J. A. Worsaae, *Af en Oldgrandskers Breve 1848-1885*, udgivet ved Victor Hermansen, 1938, 108.

⁸ Jf. note 5.

⁹ Hvad der menes med dette 'fad', er uklart.